

Seyitgazi - Bardakçı Köyü'nde, Özgün Bir Cicim Örneği Üzerine Değerlendirmeler

Günay ATALAYER*

ÖZET

Bu bildirinin genel olarak konusu, düz dokuma yaygılar grubunda kabul edilen geleneksel bir dokuma ve bu dokuma yapısından adını alan "cicim" tekniğidir. Bu tekniğin değişik uygulamaları ile dokunmuş, Bardakçı Köyü'nde yerel halkın halen kullandığı farklı boyutlardaki yaygının incelenmesini kapsamaktadır.

Amaç; M.Ü. Köy Enstitülerini Araştırma Merkezi'nin, köyü içinden canlandırma kapsamında, Eskişehir, Seyitgazi, Bardakçı Köyü'nde, yapılan çalışmalar sırasında, saptanmış, 4 dokuma örnek üzerinden; köydeki "cicim"lerin renk, desen, kompozisyon özelliklerinin görsel anlamını ele almaktır. Hedef, bu örnekler üzerinden bölgesel özellikler, türlerin kimliği ya da coğrafi işaretler konusunda belirleyici özelliklerin neler olabileceği konusunda görüş oluşturmaktır.

Çünkü; aynı köyde, bulunan 4 adet örnek, aynı kişiler tarafından kullanılmakta olup; aynı türde değerlendirilebilecek özellikler taşıdığı görülmektedir. Diğer bir örneğin ise, çok farklı bir görselliğe sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum; bölgesel özellikten çok, türün özelliği, tasarım kimliği, üzerinde durmanın anlamlı olabileceğini düşündürmektedir.

Konu; Anadolu'dan, farklı özellik taşıyan cicim örneklerinin analiz tablosu ve Bardakçı Köyünde bulunan farklı cicim örneğinin karşılaştırılması ve Bardakçı ciciminin analiz tablosundan oluşan görsel bir sunumla tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma -El sanatı- Bardakçı- Gökmendil -Zili- Cicim.

The Interpretation of a Characteristic Cicim Textile in the Village of BARDAKÇI - Seyitgazi

ABSTRACT

The subject matter of this article is the "cicim" technique which is a variation of flat weaving. In this framework, weavings, which are still used by the society in different dimensions in Bardakçı, will be analyzed.

The objective is to interpret the visual meaning of the compositional features derived from four weaving samples. These weavings are discovered in the Bardakçı Village (Seyitgazi, Eskişehir) during the rural rehabilitation project organized by the Research Center of Village Institutes. Therefore, determining patterns of region, identity and geographical signs will be distinguished.

4 samples, found in the same village but owned by different people, indicate common features. Whereas another example has a completely different visuality. Thus, it seems more reasonable to argue that features of typology and identity is more significant than regional features.

This study is reinforced by analysis table of different Cicim samples from Anatolia and the comparative table of samples from Bardakçı.

Keywords: weaving, handicraft, Bardakçı, gökmendil, zili, cicim.

1. Giriş

Eskişehir-Seyitgazi'ye bağlı Bardakçı köyünde sürdürülen bir proje kapsamında, ortaya çıkan dokuma örnekleri bu bildirinin ele alınmasına neden oldu. Marmara Üniversitesi Köy Enstitülerini Araştırma Merkezi, yaygın eğitim modelleri oluşturma çalışmaları

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Sanatları Bölümü, İstanbul, e-posta: gunayatalayer@hotmail.com
Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Fine Arts, Dept. of Textile Arts.

olarak bir pilot uygulama başlattı. Köyü içinden canlandırma anlayışı çerçevesinde ele alınan bu program için Bardakçı Köyü uygun bir seçimdi. Burası 1933 Bardakçı doğumlu, köy enstitülü bir öğretmenin atandığı kendi köyüydü. Köy enstitülü öğretmen Hasan Çakmak'ın bir vefa borcu olarak 1980 de emekli olduktan sonra yazdığı, kendi köyünü araştıran kapsamlı kitabı projenin somut gerekçesiydi. Çünkü; tarihi, coğrafi durumu, sosyal kimliğiyle Bardakçı, kültürel bir örnek durumundaydı.

Köyün öncelikli konularını çözmek amacıyla hazırlanan, eğitim çalışmalarımız kapsamında dokumacılık durumunu araştırmamız, bizim birçok dokuma örneğini görmemizi sağladı. Örnek köy için uygun model olan Bardakçı Köyü'nde; Katma değerli yeni ürün Projesimiz için, dokumacılık değerlendirilebilirdi.

Temel eğitim programlarının yanı sıra, çevreye duyarlı bakış, yaşam kalitesini artırmak ve iş imkanı yaratmak için kültürel birikimin nesnesi olarak dokuma örneği önemliydi. Köyde yaşayanlar artık dokumacılık yapılmadığını tamamen bittiğini söylüyordu. Ancak yinede aramayı sürdürdüğümüzde, birinci örnek karşımıza çıktı.

Bu örnekle ilgilenmek, diğer iki örneğin ortaya çıkmasını sağladı. Daha sonra rastlantı olarak başka bir evde yaygı olarak kullanılan 4. örneğe rastladık. Bu örnekler üzerinde yaptığımız inceleme köyde Bardakçı'ya özgün bir türün varlığını düşündürüyordu. Bizce, özellikli bir dokuma türü ile tanışmış olabiliydik, öncelikle gerekli ön teknik analizleri yaptık.¹

Bir yıl sonra tekrar aynı proje kapsamında yapılan bölge çalışmasında, daha hazırlıklı giderek önce kadınlara bu örneklerin durumunu ve bize düşündürdüklerini görsel bir sunumda gösterdik. Konferans sonrası 5 kişi kendilerinde bulunan örnekleri gösterebileceklerini bildirdi. Ertesi gün yoğun bir çalışma ile bu kişilerin çeyizinde bulunan veya kullanılan 15 örnek görüldü, fotoğraflanarak saptandı.²

Bu örnekler içinde öncelikli olduğunu ön gördüğümüz, 2 tür öne çıkıyordu. Bu çalışma sırasında, Köyün gençlerinden oluşan bir ekip asistanlık yaptı. Fotoğraf, kamera ve görüşme notlarını tutmak konusunda köyün gençleri katkıda bulundu. Aynı zamanda yapılan çalışmanın bir bilinç oluşturduğunu da sonunda ifade ettiler. Gençler, kendi kültürel kimliklerinin bir parçası olan bu ürünleri nasıl saptadığımızı gördüler. Teknik özelliklerin önemle ele alınışını, bu ürünlerin yeni bir üretim ve istihdam projesine nasıl konu olabileceğini gördüler.

Bu yazının konusu olan araştırmamızı; Köy Enstitülerini Araştırma Merkezi'nin, köyü içinden canlan-

dırma projesi kapsamında, kültürel kimlik için örnek ürün saptaması olarak özetleyebiliriz.

Bu araştırma, bölgenin özgün kimliğini ortaya koymayı hedeflerken, bulunacak örneklerin bölgeye has motif, renk ve kompozisyon özelliği taşıyacağı öngörülmekteydi. Ancak bölge için "Bardakçı Zilisi" denilen, özgün bir örnek bulmanın yanı sıra, bugüne dek bilinenlerden, çok farklı olan "Gökmendil" adı verilen bir başka örnekle de karşılaşmıştır. Bu dokumanın; kendi türü içinde farklı bir örnek olarak tanıtılmaya değer olduğu görüşüyle; bildiri bu iki örnek temelinde oluşturulmuştur.

Foto 1. Bardakçı zilisi (Fadime Yıldırım) Temmuz - 2009

Foto 2. Gökmendil (Hayriye Karataş) Eylül - 2010

2. Bardakçı Tarihi Üzerine -Bir Eğitim Emekçisinin Bakışıyla

Santabaris, Firigya vadisi, kazılar, köyün iç içe yaşadığı kültür varlığı bahçelerde evlerin duvarlarında tarihi taşlar, yazılı işaretli taşlar, sütunlar, buna benzer gördüğümüz ve duyduğumuz her iz için bir açıklamanın yer aldığı Bardakçı adlı yayını; konuyu bilimsel bir temelde ayrıntılı olarak ele almıştı.³

¹ Temmuz, 2009.

² Temmuz, 2010.

³ H. Çakmak, *Bardakçı*, Eskişehir, 2005.

Buna göre; Bardakçı'da yaşamın 5000 yıldan bu yana kesintisiz sürdüğü bilinmekte ve köyün tarihte bilinen adının Santabaris olduğu belirtilmektedir. Tarihsel yaşam 5 bölümde ele alınarak; birinci dönem Romalılar, 2.dönemde Bizanslılar, 3. dönem Bizans ve Türklerin birlikte yaşadığı, 4. dönem Selçukluların sonu ile Osmanlının ilk yılları, 5.ve son dönem olarak da, bugün Türklerin yaşadığı Bardakçı olarak incelenmiştir. Bu çalışmaya göre, önceleri bu çevrede Hititler, Frigler yaşamışsa da bugünkü köyün bulunduğu yerde, ilk yaşayanların Romalılar olması nedeniyle; 1 bölüm Romalılarla başlatılıyor. MÖ. 200 lerde Eşen, Keçiçayırı, Eğri kuyu, Karakaya'ya yerleşen Romalıların- köyün tarihi, yapıları ve kazılarda çıkan kalıntılar incelendiğinde- Seyitgazi'den gelip çarşı içinden geçen yolun batı bölümüne yerleştiği, bu yerleşimin özellikle, eski okulun bulunduğu bölgeyi kapsadığı belirtiliyor.⁴

Bizanslıların Santabaris üzerinden geçerek kullandığı kral yolunun, çok önemli olup; ticari kervanların geçtiği bir özellik kazandığı, o dönemde resmi dilin ise Rumca olduğu, Ortodoks bir yerleşim yapısının varlığının bilindiği, XI yy da ise Oğuzların (Türkmenler) bölgeye yerleşmesi ile Bizans hakimiyetinin son bulduğu, Bizans hakimiyeti son bulduktan sonra Rumların en uzun süre yaşadığı yerin ise 1500- 1600 e kadar bu bölge olduğu belirtilmiştir.⁵

Türklerin Bardakçı'ya 1068-1074 arasında ayak bastığı rivayet olunmaktadır. Eşene gelen Türkmenlerin, vergi vermek ve ihtiyaçlarını Bizanslılardan karşılamak üzere Pınar deresi mevkiine yerleştikleri, mezarlar ve ören yerleri ile kuvvetlenmektedir. Kutulmuşoğlu Süleyman Bey ve Bizans imparatoru arasındaki anlaşma sonunda Eskişehir, Seyitgazi, Bardakçı, Söğüt Türklerin eline geçmiş ve bu tarihten sonra Türkmen göçleri yoğunlaşmıştır. Eskişehir'de 3 tane Kayı adlı köyün bulunmasının, Eskişehir'in Kayı boyuna mensup Türklerce kurulduğu savını desteklediği söylenmekte ve Türkmenlerin uzun süreli yurt tuttıkları yerde kalmaması nedeniyle, Anadolu'nun pek çok yerinde de benzer isimlerin bulunması buna bağlanmaktadır. Kınık Afşar, Solur, Bayat, Çepni, Karkın, Kayı, Bardakçı, adlarının Selçuklunun bu yerleşim politikasından kaynaklandığı belirtilmektedir.⁶

Rumlar, Karakaya ve Eğrikuyu'yu terk etmiş, buna karşın, (1176-1200) Eşen, Keçiçayırı ve Bardakçı da yaşamayı sürdürmüş, Türkmen guruplar ise Orta oba ve Karakaya'ya yerleşerek hayvancılıkla geçinmiş, at yetiştirmiş sebze ve tarım yapmıştır, denilmektedir.⁷

Aynı araştırmaya göre; ticari merkez ise Bardakçı'dır. Türkler Bizanslılar birbirine karışmış

olarak yaşamıştır. Anadolu'da konargöçerlik son bulup, doğu ve güney doğuya gittikçe, aynı obaya ait 4-5 kabile Kares'e, Orta oba'ya, Karakaya'ya yerleşmiş ve Osmanlı dönemine dek burada yaşamışlardır. Bardakçı köyü ve çevresinde yaşayan Rumların Eskişehir, Bursa ve İstanbul'a göçleri ile buraya Orta obanın bir kısmı ile, Karakaya nüfusunun tamamı göçmüştür. 1336-1363 arasında yerleşik bir nüfustan söz edilmektedir. Çünkü; Türklerin işinin hayvancılık olduğu ve konar göçer yaşadıklarından Bardakçı'ya yerleşik düzeni seçenler geliyordu, denilmektedir.⁸

Ayrıca; I.Murat'ın 1363 de Bardakçı ve çevresini Osmanlıya kattığı ve Orta oba'dan, Karakaya'dan gelen 20-30 aile olan, Türkler nedeniyle 1366 da cami yaptırdığı, kısaca; Bardakçı köyünün Oğuz Türkleri tarafından kurulduğu, bunların Erzurum/Horasan'dan geldiği, köyde cami, hamam, çamaşırhane, han yaptırıldığı ve Yavuz Sultan Selim tarafından da cami yaptırıldığı, çamdan bardak yapıldığı için Yavuz Sultan Selim tarafından bu ad verildiği belirtilmektedir.⁹

3. Günümüzde Bardakçı

Araştırmada izlenen tarihsel sürecin, izlerini bugün köyde gözlemlediğimiz pek çok kalıntı destekler niteliktedir. Birçok köy gibi göç vermesine karşın, diğerlerinden farklı olarak canlılığını yitirmemiş ve özgün bir kimliği taşımaktadır.

Bir evin duvarında yer alan motifli taş görsel olarak dikkat çekmektedir.

Foto 3. Bardakçı'da Tarihin İzleri (Antik Taşlı Duvar) 2009

⁴ Age., İbrahim Yumak'a ait ev - s. 83.

⁵ H. Çakmak, *Bardakçı*, s. 84, Eskişehir, 2005.

⁶ Age., s. 85.

⁷ Age., s. 86.

⁸ Age., s. 87 - 88.

⁹ Age., s. 89 - 90.

Foto 4. Bardakçı Köyü Muhtarlığı Girişi – 2009

Köyü dolaştığınızda rahatlıkla görülebilen şey, tarihi kalıntıların serpilmiş olması bazı evlerin ve bahçe duvarlarının bu kalıntılarla birlikte yapılmış olmasıydı. Muhtarlık binasında tarihi sütunlardan oluşan bir giriş bulunmakta, tarihi bir havuz ise caminin avlusunda yer almaktaydı.

Köyde bulunan Büyük eski bir mezarlık, değişik mezar taşlarından bir sütunu ile Ahlat mezarlığını anımsatıyordu. Köye çok yakın bir mesafede kazı çalışması yapıldığını, köyün Frigya vadisinde bulunduğunu ve tarihi ipek yolunun büyük bir bölümünün bu köyün arazisi içinde olduğunu incelemelerden öğrendik. Derli toplu tüm bilgiyi ise, sayın öğretmen, Hasan Çakmak'ın, emek dolu kitabından edinmek mümkündü. Santabaris adına internette rastlamıştık. Böylece nasıl bir kültür hazinesi üzerinde olduğumuz anlaşılmaktaydı. Ancak köyün belli sorunları vardı. Projemizin öncelikli ayağı bu sorunların çözümü üzerindeydi. Kültürel kimlikli ürün daha sonra ve ona bağlı olarak geliştirilecekti.

Çalışma bu kapsamda sürerken; projeye kaynak olan "Bardakçı Zilisi" ve "Gökmendil" adı verilen bu kültürel öğeleri, bilim topluluğumuza tanıtmak isteyeceğim; ön inceleme sonuçlarının bu toplantıda sunulması uygun görülmüştür.

4. Anadolu'da Dokumaların Adlandırılması

Genel bir sınıflama ile ele alındığında, Anadolu'da herhangi bir dokuma örneğinin bir özelliğinin, onun belirleyicisi olduğunu ve ad olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu ad üzerinden giderek, yapılan teknik analizlerle kumaşın bölgesel farklılığını ortaya koyacak niteliklerini elde edebiliriz. Ayrıca, bir çok özelliğin bir arada bulunduğu dokuma ürün adları olduğunu da bilmekteyiz.

Araştırmalara konu olmuş, bugüne dek bilebildiğimiz dokuma çeşitlerinin adlarını, ifade ettikleri anlamı ve tanınma özellikleri açısından irdelediğimizde, bir sınıflamanın varlığını görmekteyiz.

1- Dokunduğu yerin adı ile bilinenler, 2- Kullanılan life bağlı ad alanlar, 3- Kullanılan boyanın veya boyaların adı ile anılanlar, 4- Boyama, desenlendirme tekniği ile bilinenler, 5- Kullanım amacı ile adlandırılanlar, 6- Kullanıldığı yerin adı ile adlandırılanlar, 7- Dokuma desenlendirme tekniği ile ad alanlar 8- Dokumadaki bir motif adı ile adlandırılanlar, 9- Dokuma kalitesi özelliği ile adlandırılanlar, 10- Dokumanın ölçüsüne göre adlandırılanlar, 11- Desenlere göre ad alanlar, 12- Özel adı olanlar şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁰

5. Kültürel Kimlik -Kültür Taşıyıcılığı

Anadolu'da ki köklü dokumacılığın kalıtları olarak, 12 gurupta topladığımız geleneksel dokuma örnekleri; farklı yerleşim birimlerinde yaygın olarak görülmektedir. Bunların, bulunduğu yörenin kullanılan tekniğin, malzemenin yada kullanım alanının özelliklerine göre çeşitli adlar aldığını göz önüne aldığımızda; kimi zaman aynı özellikteki dokumaya değişik yerlerde, değişik adlarla rastlandığını, kimi zaman benzer ad ve tekniklerle farklı bölgelerde karşımıza çıktığını, farklı dokumalara kimi zaman aynı adların verildiğini anlayabiliyoruz. Arkeolojik çalışmalarda tekstil geçmişine ait çok sayıda bulguya rastlanması, bugün çok sayıda geleneksel örneğinin halen dokunuyor olması, kullanılması yada sandıklarda saklanması ise; Tekstil sektörünün en gelişmiş endüstri alanı

¹⁰ G. Atalayer, "Dünden Bugüne Anadolu'da Kumaş Dokuma Sanatı", *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari*, İstanbul, 1993, s. 40-72.

Foto 5. Gökmendil (Fadime Yıldırım), 2009

olması olgusunun somut kültürel nedenlerini ortaya koymaktadır.

Yerel kültür mirasımızın en zengin bölümünü oluşturan bu örnekler, yaşam biçimine, teknolojik gelişime, tarihe ve toplumsal gelişime bağlı olarak değer kazanmaktadır. Çünkü her birinin bir öyküsü olduğu bilinmektedir. Bugün bu örnekler bir sosyal olguyu bir bölgenin toplumsal birikimini, bir olayı bize somut olarak taşımaktadır.

Deseniyle, malzemesiyle, kullanım biçimiyle ürettiğiyle ya geçmişte kalmış ya da tükenmekte olan ilişkileri hatırlatmaktadır. Bir kısmı öyle köklü bağlarla bağlıdır ki; bugün istihdam amacıyla, ya da günümüzün farklı kültürel örgütlenmeleriyle ve turizm ilişkileri ile yeniden gündeme geldiğinde, toplumsal bellek tüm birikimini süreç içinde ortaya koymaktadır.

5. 1. Gözlem-1

Temmuz 2009 da Bardakçı'da ilk gözlemlerimize göre,

1- Fadime Yıldırım Ateş'in Halası Ummuhan Yıldırım'ın olduğunu belirttiği, *Bardakçı Zilisi* olarak belirtilen dokuma, bir yer yaygısı olarak tanıtılmıştı. Dokuma; bir çözgü –bir (zemin) atkısından oluşan, 7x5 sıklığında bir zemin örgüsü(B1/1) ve çok renkli yün ipliklerle, ayrı bir desen atkısından oluşan, cicim tekniği ile desenlendirilmiştir.

2- Aynı motifin kullanıldığı benzer bir kompozisyon Namazlağ olarak adlandırılan ve Fadime

Akkaya'nın olan dokumada ise, 6x6 sıklıkta (B1/1) bir zemin gözükmektedir. Muhtemelen iplik numaralarına bağlı, dokuma farkından dolayı sayısal farkın meydana geldiği düşünülmektedir. Çünkü daha sonra yapılan incelememizde, vardığımız sonuç; genel olarak çözgü sıklığının 7 atkı sıklığının 5 olduğunu göstermiştir.

3- Üçüncü örnek ise farklı bir yaygıdır. Gökmendil adı verilen bir Zili olarak anlatılmıştır. Aslında bu örneğin, farklı renklerle dokunduğu esasında ise mavi-ili bir çözgü kullanıldığı belirtilmiştir.

Bu dokuma çizgili bir çözgü raporu, çizgili bir zemin atkı raporu yanında renkli desen atkı ipliğinin kullanıldığı bir dokumadır. Diğer zili olarak adlandırılan örneklerin tersine motifler tüm zeminde tekrar eden şekilde düzenlenmemiş, motifler serpmeler olarak kullanılmıştır.¹¹ Ayrıca desen atkısı zili tekniğine uygun hareket etmemekte, *cicim tekniği* ile desenlendirildiği görülmektedir.

4. Örnek, Türkan Tahtacı'nın evinde yerde yaygı olarak kullanıldığını gördüğümüz, büyük boyutlu, bir yer yaygısıydı. Bu zilin, kayınvalidesi tarafından kendisine bir çeyiz verildiğini, (1957 de) boyutları 307 cmx193 cm olup; en küçüğünün kendisine verildiğini, aslında diğerlerinin daha büyük boyda dokunduğunu belirtmiştir.

¹¹ Fadime Ateş, Sözlü Görüşme, Bardakçı, Temmuz, 2009.

No	Dokumanın Adı	Çözgü				Zemin Atkısı	Desen Atkısı				Sahibinin Adı Soyadı	Yaş	Tarih	Boyut		Açıklama
		Hammadde	Sıklık Baş Son	İplik No	Renk		Hammadde/ Renk	Hammadde	Sıklık	İplik No				Renk	En	
1	Gökmendil	Yün	15/3 17/3 16/3	0.5 1	Kırmızı Mavi	Tiftik	Yün	14/3 15/3 15/3	0.5 1	Yeşil Sarı	Resmiye Yiğit	74	Eylül 2010	1.39	2.11	
2	Bardakçı Zilisi	Pamuk	22/3 12/3	2	Mor	Tiftik Kırmızı (1)	yün	20/3 13/3	1 2 2 2.5 2 2.5	Yeşil Siyah Turuncu Bordo Sarı Lacivert Kahve Mor	Hayriye Karataş	40	Eylül 2010	2.54	3.24	

Şekil 1. Tablo 4. Bardakçı ve Gökmendil Örnekleri 2010

Foto 6. Bardakçı Zilisi (Türkan Tahtacı) -Eylül 2010

Bu örnekleri değerlendirdiğimizde 1 numara 2 numara ve 4 numaranın Bardakçı Zilisi denilen grupta olduğu, ancak; boyutlarının değişik olduğu görülmektedir. Motif düzenleme aynı olmakla birlikte, renklendirmede yapılan farklılıkların dokumanın görsel etkisini değiştirdiği gözlenmiştir. Bu durum desenin farklı algılanmasına neden olmaktadır. Bu da tasarım açısından değişkenlik sağlayan önemli-özgün bir özelliği oluşturmaktadır. Dokumaların hepsinin hammaddesi yün olup; boyaları konusunda verilen bilgi ise; “toz boya ile tuz kullanılarak ve kaynatma ile boya yapıldığı yönünde” bir ifadedir.¹² Bu örnekler fotoğrafla saptanmış, iplik numuneleri alınmış, bölgeden ayrıldıktan sonra analizleri yapılarak türler hakkında ön bilgiler oluşturulmuştur.

5. 2. Gözlem -2

Bölgeye Eylül 2010'da, tekrar gittiğimizde, yapılan eğitim programı sırasında 4 örneğin görsellerini ve bu konudaki düşüncelerimi Bardakçılı kadınlarla paylaştım. İzleyicilerle görüşmeler, bu konuda birikimi, bilgisi ve isteği olan bir gurupla karşılaştığımızı göstermekteydi. Elleri başka örnekler olduğunu ve göstermek istediklerini söylemekteydiler.

¹² Fadime Akkaya, Sözlü Görüşme, Bardakçı, Temmuz, 2009.

Ertesi gün için bir takvim hazırlayıp bu örnekleri kamera, fotoğraf çekimi ve not almaya yardımcı olan Bardakçılı gençler ile inceledik. 4 gurup dokuma ile karşılaştık. 1- Bardakçı zilisi denilen örnekti ve herkes tanıyordu. 2. Sarı kara denilen çizgili örnekti 3. Gökmendil örneği farklı bir tür olduğu anlaşılıyordu. 5. heybe yine zili tekniği ile desenlenmişti. 6. yine zili adını verdikleri büyük çuval, 7- Pala denilen Anadolu'da her yerde görülen eski kumaş kesikleri ve artık ipliklerle yapılan bir dokumaydı. 8.yeni bir tarihte ve çanta olarak dokunmuş yine zili diye adlandırdıkları teknikle desenlendirilmiş torbalardı. 9. ise çevre köylerde dokunan kilim ve zili örneğiydi. Bu örnekler farklı iki köy adı söylenmişti. Adların araştırılması gerektiğini bir yere not ederek, örneklerin görsel ölçülü fotoğraflarını ve teknik bilgilerini, kaydettik. Eskişehir'de yapılmış bir araştırmanın yayınlarında, resimler ve bilginin, bizim bulgularımızla uyum sağladığını görmekte birlikte; köy adları konusunda farklılık olduğunu gördük.¹³

6. Değerlendirmeler

6. 1. Bardakçı Zilisi

Bu örnekler içinde Bardakçı Zilisi adı verilen dokumanın desen karakteri gördüğümüz tüm örneklerde aynı özelliği göstermektedir. Bu durumda yaptığımız teknik analizlerle Bardakçı adı ile özdeşleşebileceği, kültürel kimlik ögesi olarak coğrafi işaretler için tescil edilebileceği düşünülmektedir. Renklendirme gözlemlenince, hepsinde çok renk kullanılmış olup, desen karakteri, kompozisyonu aynı ancak renk raporlarındaki düzenleme farklılığının, görsel farklılığı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Renk raporu ile kiminde verev (eğimli) hareket, kiminde baklava dilimi ve kimisinde ise kırık hareket etkisi yaratılmıştır. Bunların renklendirme farkları ile oluştuğu incelendiğinde görülmektedir.¹⁴

¹³ N. Baraz., *Eskişehir'in Halk Bilimsel Değerleri-1*, Anadolu Üniversitesi, 2000, Eskişehir.

¹⁴ Bkz., Şekil 1., Bardakçı projesi için hazırlanan analiz raporlarında Tablo 4. olarak numaralandırılmıştır.

Foto 7/a Bardakçı Zilisi (Ön Arka Farkı)-Temmuz 2009

Foto 7/b. Gökmendil (Ön Arka Farkı)

Foto 8. Gökmendil (Çözümlü Çekim-Ölçülü Çekim-Fadime Yıldırım) Temmuz 2009

6. 2. Gökmendil

Bu dokuma bizce konunun en önemli parçasıdır. Hem bölgede hem de Anadolu'da farklı bir görseelliği temsil ettiği söylenebilir. Yünden, çizgili çözümlü ve çizgili zemin atkıdan oluşan kareli bir zemin, uygun renklerle desen atkısı ile oluşturulan serpm motifler dokuma eylemi ile oluşturulmuş ve olasılıkla, daha önce kök boya ile yapılmış renk görüntüsüne uyularak yapılan örneklerin bir bölgesel özellik yarattığını düşünebiliriz. Çünkü zemin çözümlü ve atkısı ile desen atkılarını çok çağdaş bir uyum göstermekte, renk düzenlemesi gerçekten görüntüye farklılık vererek motifin, her dokuma örneğinde çok farklı olduğu izlenimini yaratmaktadır.¹⁵

7. Cicim – Zili Tanımı Üzerine Hatırlatmalar

Örnekleri tanıttıktan sonra konu hakkında değerlendirmemizi yapmak gerekirse: tekniğin adı ve uygulamalar üzerinde durmak gerekmektedir

Cicim-zili bir teknik midir? Yoksa dokumanın adı mıdır? Benzer ve farklı yanları nelerdir? Teknik sözcüğünü; bir eylemin, yapılaş biçimi yada biçimlerinden birisi ,bir dokuma yapısının oluşumunu sağlayan işlem,olarak algıladığımızda; cicim,zili,sumak

adlarının dokuma tekniklerinin adları olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, birçok araştırmada cicim-zili adları kullanıldığında bazı sorular oluşmaktadır. Tekniği tanımlayan yapısal özellik üzerinde durarak bu soruları ortadan kaldırmaya çalışacağız.

Genel olarak, kilim tekniğinde –çözümlü yüzeyde görülmez. Zili, Cicim, Sumakta ise çözümlü ve atkı dokumanın her iki tarafında da görülür. Temel fark budur. O halde, bunun altını çizmek gerekir, tekniğin esası budur. Daha açık bir ifade ile dokumayı meydana getiren yapının temel iki ipliği çözümlü ve atkının dokumanın ön ve arkasındaki görüntüsü ile çözümlü ve atkının görünüp görünmemesi yapısal farklılık oluşturmaktadır.

Aynı teknikteki görsel farklılıklar ise; çözümlü sıklığındaki farklılardan meydana gelmektedir. Böylece karma uygulamalar ve çeşitler ortaya çıkmaktadır. Bunlar belirli tekniklere dayalı olan türleri zenginleştirilmektedir. Cicim için birçok yerde sarma yanıştan söz edilirse de, atlama olarak tanımlamak daha anlaşılır olabilir. Sarma tanımı yapılan bazı örneklerde arka görüntü verilmediği için tanıma ne kadar uyduğunu bilemiyoruz. Bu durumda sınıflama yapmak sorun yaratıyor. Teknikten söz ederken, aynı yerin arka görüntüsünü vermek, sınıflama için gerekli görülmektedir. Çünkü önden aynı olan iki görüntünün arkası farklı olabilmektedir. Bu da tekniğin ayrı ola-

¹⁵ Bkz., Şek.1 Bardakçı projesi için hazırlanan analiz raporlarında Tablo 4 olarak numaralandırılmıştır.

Foto 9. Cicim Tekniği

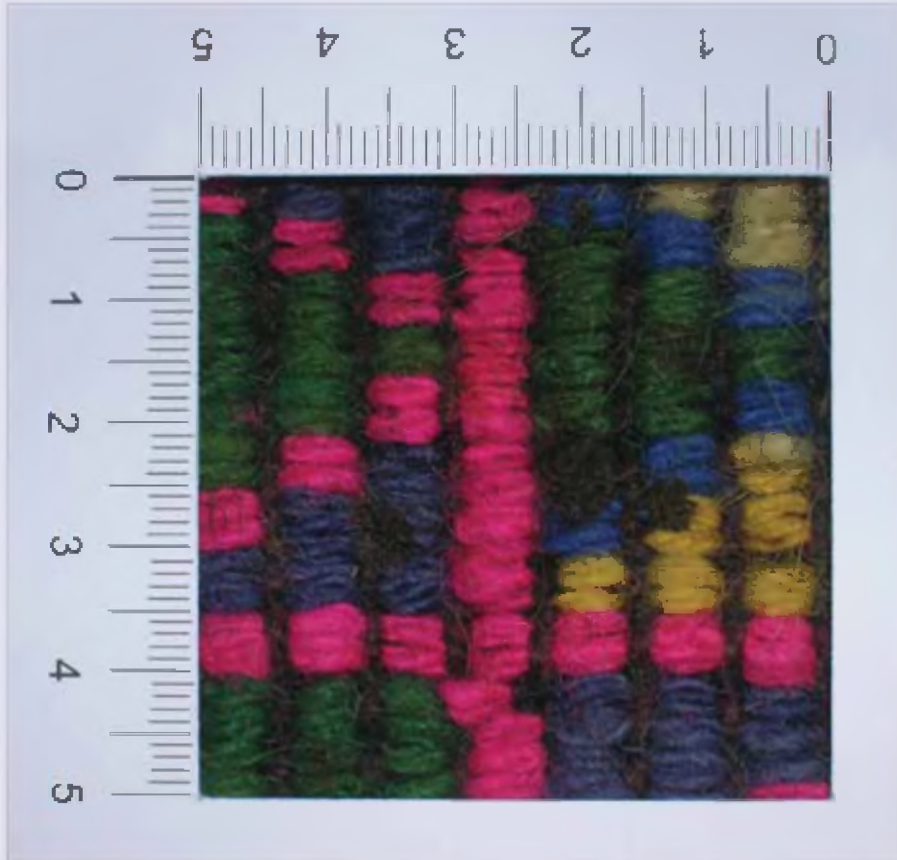

Foto 10. Zili Tekniği
(Ölçülü Çekim- Detay)-2009 (Ölçülü Çekim- Detay)-2008

bileceğini gösterir. Çözgü yüzlü cıcim tanımının doğru olup, olmadığı ya da bunun "ıstar"da dokunup dokunmadığı yada adının böyle söylenmesinin yanlış anlaşılmasına neden olduğu, ayrıca fotoğraflarda çözgü yönünün mutlaka gösterilmesi gerektiği, aksi durumda; çözgü yüzlü dokuma demenin anlamlı olmayacağı görülmektedir. Çözgü seyrek, atkı sık yada çözgü atkı eşit yada çözgü sık, atkı seyrek ilişkileri; görsel farklılıklar yaratacak, değişkenliklerdir.

Atkının yığılmasıyla çözgüyü tamamen kapatarak, kalınlaşan yapı -"kilim" – dediğimiz dayanıklı, hacimli bir yapıyı meydana getirir. Dokumanın hem önü hem arkası atkı renklerinden meydana gelen bir görselliğe sahiptir. Dokumanın kullanılabilen iki yüzü vardır. Öte yandan; Zili Cıcim, Sumak ta (ikinci bir atkı sistemiyle- desen atkısıyla) süsleme unsuru taşıması esastır. Bölgeye ait bir özellik oluşturmaması, desen ve renklerine ve motif düzenlemesine bağlı olacaktır. Yapısal olarak bakıldığında temel olarak bezayağı bir zemini kalınlaştıran, güçlendiren, dayanıklı kılan bir işlem, türe bir özellik kazandırmaktadır. İşlev bu anlamda zemin atkısında değil, desen atkılarında. Desen atkılarını, yaygılar ve taşıma tekstilleri için dayanıklılığı artıran, türün teknik gereği olan temel özelliğini oluşturur. Ayrıca desen atkılarını; estetik özelliğinde taşıyıcısıdır.

Birçok yayında yer almasına karşın;¹⁶ Atkı yüzlü kavramı, bizce amacını aşan bir tanım olmaktadır. Çözgü dikine ipliklerdir. Atkı çözgülerin oluşturduğu ağızlık adını verdiğimiz aradan geçen çözgülere dik hareket eden yatay ipliklerdir. Çözgünün 1. ipliğinden en sondaki iplik arasında dokumanın eni boyunca gitse de, arada desen içinde gidip gelse de adı atkıdır. Bu durumda biz atkılarını işlevlerine göre adlandırırız. Örneğin çözgü ve onunla bağlantı yapan zemin örgüsü dediğimiz bir dokuma örgüsü ile zemin oluşturan zemin atkısı, deseni oluşturan 2,3, ve daha fazla desen atkısı. İşte zili, cıcim ve sumak tekniğinin temeli budur. Bu üç teknik bir çözgüye karşılık; bir zemin, birde desen atkısından oluşan bir yapı temeli oluşturur. Bu nedenle desen atkılarının, çözgü ve zemin atkısına göre durumu ve dokuma yapısındaki işlevi ile adlandırılması daha anlamlı olacaktır.

Öte yandan, gerçek atkı yüzlü dokumanın, kilim olduğu düşünülürse diğerlerine de desen atkılı dokumalar demek yerinde olur. Anadolu'da bu dört tekniğin karma uygulamaları vardır. Bunları farklı yapılar gibi görmek yerine iki tekniğin bir arada olduğunu söylemek yeterli olabilir. Çünkü dokuyucu Bardakçı Zilisi derken Zili Kilim de demektedir. Cıcimler birçok yerde zili ya da kilim diye de adlandırılmaktadır.¹⁷

7. 1. Farklı Bölgelerden Örnekler

Karşılaştırma yapmak amacıyla Burdur, Karamanlı'dan bir örneği görsel olarak ele alacağız. Bölgede bu örnek zili adı ile geçmektedir. Ters ve yüz fotoğraflar karşılaştırıldığında tekniğin özellikleri görülmektedir. Çözgü ve atkı aynı renkte zemin örgüsü (B1/1)bez ayağıdır. Desen atkılarını zili ve zaman zaman cıcim tekniği ile motifleri meydana getirmiştir. Pek çok örnekte bu şekilde cıcim- zili yada kilim örnekleri karışık kullanılabilir.¹⁸ Çankırı Belediyesinin Düz Dokuma Yaygılar adlı yayında örnekler incelendiğinde, bu tekniğin görsel özelliği ve farklılıkları açıkça görülmektedir.¹⁹

7. 2. Bardakçıda Cıcim-Zili

Bardakçıda gördüğümüz örneklerde ve konuştuğumuz dokuyucu ya da kullanıcılarda hep zili adı kullanılmıştır. Cıcim konusunda söz eden olmamıştır. Özellikle Bardakçı Zilisi diye belirtilmesi motif ve özellikle kompozisyon olarak yöresel bir kimlik olabileceğini düşündürmüştür. Özellikle 3 ayrı zili, başka köy adları ile söylenmiş bunların ikisi aynı adla söylenirken birisinin iki değişik köy adı ile ayrı kişiler tarafından söylendiği görülmüştür. Bu durumda konumuz gereği "Bardakçı Zili"sinin çelişkiye yer bırakmayacak şekilde ifade edilmesi önemli bulunmuştur.

7. 3. Türün Özelliği ve Bölgesel Özellikler

Motif-renk kompozisyon-düzenleme-dokuma farkları ile, farklı bir tür nasıl oluşuyor? Yoksa aynı türde yer alan çeşitlerden mi söz edilebilir. Bu konudaki yayınlar gözlemlendiğinde bu soru gündeme gelmektedir.

Seçilen motifin ve renklendirme anlayışının köye özgü olduğu göz önüne alınarak, bunun bölgesel özellik kabul edileceği düşünülmüş, tür özelliği olan desen atkılı dokuma özelliği zili tekniğinin özelliği olarak görülmüştür. Bu konuda Eskişehir'in halk bilimsel değerleri adlı bir araştırmada rastlanan resimler bu köyde bulunanlarla uyum göstermiştir. Köyün Zili sine Heyal desenli denildiği belirtilmiş, belirtilen yayında bu örnek aynı adla görülmüştür.

Atkı yüzlü cıcim tanımı çeşitli yayınlarda geçmekle birlikte bir anlam karışıklığı olduğu gözlenmektedir.²⁰

Meral Akan, Melek Hidayetoğlu, Zühal Türkteş, *Çankırı Belediyesi, Düz Dokuma Yaygılar*, Çankırı, 2010.

¹⁸ Fatma Aykaç, (79), Karamanlı /Burdur, Sözlü Görüşme, Ankara, 2010.

¹⁹ Meral Akan, Melek Hidayetoğlu, Zühal Türkteş, *Çankırı Belediyesi, Düz Dokuma Yaygılar*, Çankırı, 2010.

²⁰ Nesrin Baraz, "Kaybolan Dokumaları Kazanabilir miyiz?", *Sem-pozyum Bildirisi*, s. 43; N. Görgünay, "Türk Dünyasında Ortak Motifler", 1995, Ankara- s. 10-15, 85, 87, 128; B. Deniz, "Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", s. 57, 80, 81, Ankara, 2000; B. Acar, "Kilim Cıcim - Zili - Sumak", s. 55-70, (doğru ifadenin burada olduğu görülmektedir.); B. Acar, "Düz Dokuma Yaygılar", s. 29-37, 1975.

¹⁶ N. Görgünay, B. Deniz, B. Acar.

¹⁷ Fatma Aykaç, "Karamanlı'da Beşikörtüsü/ Beşik Kilimi" zili kilim deriz" (79), Karamanlı /Burdur, Sözlü Görüşme, Ankara, 2010.

Çünkü atkı yüzü denilmesine karşın çözümlerinde yüzeyde görüldüğü örnekler olduğu ve cicim-zili tanımlarının birbirine karıştığı dokuma örneklerle karşılaşılmaktadır.

Aslında atkı yüzü cicim ya da zili adlandırmasının çok iyi bir tanımlama olmadığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin; oldukça kapsamlı cicim-zili sumak açıklaması yapan, dokumanın nasıl yapıldığını tekniği teorik olarak anlatan ve çizimlerle açıklayan kaynak yayında da, kilim tekniği “bir zemin atkısı ve motif atkısı ile oluşan bir yaygıdan” söz ederken atkı yüzü tanımını kullanmaktadır.²¹

Öte yandan çözümlü yüzü cicim tanımını kullanan yayınlarda, örneklerin tümünde zeminde çözümlü yüzeyde görüldüğü ve atkının gizlenmekte olduğu örnekler gösterilmektedir. Bu durumda iki cicim tanımı başka yapısal özelliklere karşılık gelmektedir.²² Çözümlü yüzü, atkı yüzü tanımlarını kullansak bile “cicim” adını bu açıklamalarla birlikte kullanmak uygun görülüyor. Dokuyucunun aynı adı kullandığı görülürse bile aynı teknik olmadığı ya da yapısal farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Ya da cicim adının atkı veya çözümlü desenine göre olmadığı düşünülebilir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında; atkı yüzü dokuma tanımına uyan örneklerin, kilim tekniği ile dokunan örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Cicim, Zili, Sumak, ise bir çözümlü bir atkının yanı sıra desen yapmak amacı ile 2. bir atkı gurubunun da yer aldığı bir dokuma yapısıdır. Daha başka bir ifadeyle, atkı yüzü dokuma demek uygun düşmez. Çünkü dokuma yapısını oluşturan çözümlü ve atkı çiftinin görsel durumu incelendiğinde; çözümlülerin gizlenmediği ve yüzeyde görüldüğü ve desen atkılarının desenin gerekli olduğu alanlarda gidip gelerek, atkı boyunca kenara ulaşmadığı görülür.

Ayrıca; Anadolu’da kilim cicim zili ve sumak tekniklerinin karışık kullanılması ile dokunan melez örneklerle de rastlanır. Bu nedenle dokumalara (ister kumaş- ister yaygı –ev kullanım eşyası olsun) ad vermekten çok dokuma yapısını oluşturan tekniklerden söz etmeyi tercih etmek yerinde olacaktır. Bu çalışmalarda ve başka dokuma araştırmalarında özellikle arka görüntülerin fotoğrafının verilmesi tekniğin doğru algılanması için önem taşımaktadır. Bazı yerlerde Cicim ya da Cicim türü, Zili türü tanımları yer almaktadır. Bunların yerine çeşit denilmesi gerekmekte ve tekniğin temelde aynı ama bazı değişikliklerin olması o türün çeşitleri olarak ele alınması kavramı kolaylaştırmaktadır.

Bazı resimlerde de, ıstar da dokunması mümkün olmayan örneklerin cicim yada zili diye adlandırıldığı görülmektedir. . Bütün bunların önlenmesi için, ölçülü ön ve arka çekimlerin yapıldığı fotoğrafların bulunması ve iplik hareketlerinin irdelenmesi gerekmektedir.²³ Tanımların doğruluğunun ancak teknik açıdan görsel malzeme ile kanıtlanabileceği anlaşılmaktadır.

7. 4. Tasarım Kimliği

Dokumanın tasarım olarak kimliğinden söz edebilmek için, baş ve son kısımları belirtilerek sıklık ölçülmesi, ortalama sıklık ve diğer farklı bulguların belirtilmesi, en ve boy ölçümünde baş, son ve ortaya dikkat edilmesi, iplik numaralarının büküm ve boya analizlerinin mümkünse yapılması, ölçülü fotoğrafların baş, son ve orta olmak üzere alınması ve ortalamlarla birkaç değer elde edilmesi faydalı olacaktır. Motif benzerliği her ne kadar bölgesel bir özellik sayılabilirse de, burada ele aldığımız örneklerde esas olarak renk düzeni üzerinde durmak anlamlı olmaktadır.

7. 5. Analiz Tabloları

İplik numarası-bükümü- hammadde-boya özelliği-dokumanın eni-boyu-çözümlü sıklığı-atkı sıklığı, ölçülü fotoğraf, dokumanın baş ve sonunda sıklık farkı gibi değişkenler hazırlanan çizelgelerde yer alabilecektir.

Bu araştırmada, iplik özellikleri ve dokuma özellikleri analiz edilmiş, bir tablo üzerinde toplanarak türler ve çeşitler hakkında karşılaştırmalı bir kimlik bilgisi sağlamak amaçlanmıştır. İkinci bir tabloda Bardakçı Zilisi denilen önemli örneğin çeşitlerine yer verilmiş ve karşılaştırma yapılması farkların görülmesi istenmiştir. Üçüncü tabloda ise bu yazının temel amacı olan Gökmendiller bir araya toplanmaktadır. Renk, iplik, kompozisyon ve teknik özelliklerin ne kadar beraberlik sağladığı, ne kadar fark oluşturduğu ve türde görsel anlamda ne kadar değişim yaratılabildiği gösterilmek istenmiştir. Tasarımda temel, belirleyici özelliğin ne olduğu irdelenmiştir. Dördüncü olarak ta; hem bölge için hem de Anadolu dokumacılığı için önemli olacağını düşündüğümüz, dokuma müzesi ve dokuma haritası içinde yer alabilecek özgün türler olan *bardakçı zilisi* ve *gökmendil* bir karşılaştırma tablosunda yer alarak değerlendirilmiştir.²⁴

8. Sonuç

Eğitim emekçisi Sayın Hasan Çakmak öğretmenin araştırmalarından öğrendiğimize göre; Bölgede Hi-

²¹ B. Balpınar Acar, *Kilim, Cicim, Zili, Sumak*, İstanbul, 1982.

²² Neriman, Görgünay, *2000’li Yıllarda Türkiye’de Türk El Sanatlarının Sanatsal Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu*.

²³ Bkz., Foto 9-10.

²⁴ Bkz., Şekil 1, Bardakçı projesi için hazırlanan analiz raporlarında Tablo 4 olarak numaralandırılmıştır.

titler- Frigler – Kimmerler- Lidyalılar- Büyük İskender ve Helenizm- Bizans Dönemi- Selçuklu- Osmanlı izleri görülmektedir. (Galatya –Ankara, Gordion-Polatlı, Perssimes-Sivrihisar, Darlaem-Eskişehir, Midas-Yazılıkaya olmak üzere) Tüm bölgenin, Frigya vadisi ile ilişkileri olduğu bilinmektedir.

Vadinin Kuzey kapısı-Homeros ta yer aldığı gibi önemli tarım bölgesidir. Bugün Keçiçayırı-Kaya mezarları, yer almakta; Batı kapısı-Kümbet, Bardakçı kuzey kapısında, Osmanlıdan sonra. en çok tarihi kalıtın bulunduğu yer sayılmaktadır.

Bu bilgiler; Bardakçı köyünün kesintisiz bir yerleşim bölgesi olarak bilindiği ve bu nedenle bazı kültürel değerlerin ele alınmasının öncelikli gerekli ve önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Çevredeki kalıtlar ve Kaya mezarlarında Bardakçı'nın özgün dokumalarının bağlarını bulabilmekteyiz.²⁵

Bu bağlamda ele alınan dokuma örnekler içinden seçilen iki özgün dokuma tipinin, bölge için olduğu kadar, Anadolu'daki araştırmalar içinde önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalara katkı olacağı görülmüştür.²⁶

Burdur/Karamanlı zilisi-çözgü sıklığı-atkı sıklığı, eni boyu-hammaddesi, boyası, desen özelliği, desenlendirme tekniği-dokuma tekniği ile karşılaştırma yapabildiğimiz bir örnek olmuştur. Bir Dokuma türü olarak zili tekniğinin başka bölgelerde farklı motiflerde olsa bile aynı görsel etkiyi yaratabileceği ama bölgesel farklılığın dikkat çektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Tekniğin yapısal durumu, görsel sonucu ve eylemin kurgulanması için gerekli bulunmuştur.

1- Bardakçı zilisinin, bozulmayan motif karakteri ve düzenlemenin sağlamlığı ile renklendirmenin sağladığı görsel çeşitlilik bizce önemlidir. Görüşümüz bu durumun, hem motifin, hem de motife bağlı olarak düzenlemenin özelliğine bağlı olduğu yönündedir.

2- Gökmendil farklı bir düzenleme olarak gözlenmiştir. Adı –bölgesel özelliği konusunda yapılan izleme, ayrıca zor bir teknik olan zili-cicim-sumak için estetik bir kurgulamayla daha az zaman alan bir uygulama olarak tercih edilebilirliğini düşündürmüştür. Eğer yalnızca bu bölgenin üretimiye-coğrafi özellik olarak kaydedilmesi önerilebilir.

Diğer zili - cicim örneklerine baktığımızda Gökmendil'in çok farklı bir özellik taşıdığı gözükmektedir. Kompozisyon anlayışı; aslında cicimin temel

özelliğini de taşıması ve renk etkileri ile motiflerde yaratılan çeşitlilik bakımında özgün bir tür oluşturmaktadır. Bu nedenle başka bölgelerde olup olmadığı konusunda araştırmalara da konu olabilmesi için tanıtılması çok önemli bulunmuştur.

Eğer başka bölgelerde de benzerlerine rastlanırsa benzerleri ile aradaki farklarının neler olduğu irdelenmelidir. Birçok önemli yayında değişik cicim, zili ve karışım örneklerine rastlamakla birlikte, kareli bir kumaş üstünde, işleme gibi görsel bir etki yapan cicim tekniği ile yapılmış bu türden uygulamaları ilk kez gördüğümüzü ve başka bölgelerde benzerlerinin olup olmadığının irdelenmesi için, çalışmalarımızı sürdürdüğümüzü araştırmacıların ilgisine sunarım.

Kaynaklar

- Acar Belkis (1975), *Kilim ve Düz Dokuma Yayımları*, Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi: 3, İstanbul.
- Acar Balpınar Belkis, (1982), *Kilim, Cicim, Zili, Sumak*, İstanbul.
- Atalayer, Günay, (2002) "Antik Halı Görsel ve Teknik Analiz Projesi", *Bir Kültürün Dokunuşu*, İstanbul, s. 29- 123.
- Atalayer Günay, *Bardakçı Projesi*, Proje no: EGT-B-3000609-0260, Analiz tablolar "1- Gökmendil Çizelgesi, 2- Bardakçı Çizelgesi, 3- Bardakçı Dokumalar Karma Çizelge, 4- Bardakçı Zili- Gökmendil Çizelgesi.
- Baraz Nesrin (2000), *Eskişehir'in Halkbilimsel Değerleri- 1*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çakmak Hasan (1986) , *Bardakçı*, 2005, Eskişehir.
- Deniz Bekir (2000), *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Durul Yusuf (1969), *Baraj Gölü ve Çevresi Dokumaları*, ODTÜ, Keban Barajı Yayınları, Ankara.
- Erbek Güran (1986), *Anadolu Motifleri Sergisi*, İzmir – Alman Kültür Merkezi.
- Görgünay Kızıoğlu Neriman (1995), *Türk Dünyasında Ortak Motifler*, Ankara.
- Görgünay Kızıoğlu Neriman, *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*.
- Köy Enstitüleri Araştırma Merkezi, Marmara Üniversitesi, 2008, Bardakçı Projesi, Proje no: EGT-B-3000609-0260, İstanbul.
- Ögel Bahattin (1971), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt V., Ankara.
- Özbel Kenan (1949), *El Sanatları, Cicim ve Zili*, Cilt VII, Ankara.

²⁵ H. Çakmak, Bardakçı, Kaya mezarları: (58x58 kapı, İçi: 360x330x180, 3 veya 5 kubbeli ölü bölümü) Eskişehir, 2005, s. 165-166.

²⁶ Bkz., Şekil 1, Bardakçı projesi için hazırlanan analiz raporlarında Tablo 4 olarak numaralandırılmıştır.